

INTRODUCCIÓ

Març de 1340 i Bernat Bauloví, flassader de Girona, seguia sense cobrar. Molts mesos enrere havia fiat la venda d'un dels seus productes tèxtils a un client de la rodalia de la ciutat anomenat Ferrer Carbonell. Aquest darrer era un *home de mas* de Caldes de Malavella. Sotmès a la pressió de diversos creditors, faltà als terminis de pagament pactats amb Bauloví, que inicià els tràmits per pressionar-lo legalment. Advertida per reiterades queixes del gironí, la cort local forçaria a Carbonell a vendre dues borrrasses en pública subhasta. Aquesta se celebrà a la plaça del mercat de Caldes, a ulls de passavolants indiferents però també d'individus interessats en aquest mercat de les oportunitats de segona mà.¹

Una borrrassa era una peça de tela grossera, amb múltiples usos al mas: des d'aplegar les olives quan queien de l'arbre fins a cobrir el mobiliari domèstic. Per a Carbonell, no es tractava de cap gran pèrdua. De fet, quan eren forçats a desprendre's d'algun objecte, els pagesos solien començar precisament amb aquestes *borrrasses* o amb *mantells*, productes que podien ser de confecció local. Pot considerar-se que tothom hi sortí guanyant. Carbonell mantenia les flassades comprades a crèdit. Bauloví era finalment rescabalat. Fins i tot l'aparell de la cort —és a dir la nòmina d'oficials que treballaven a les ordres del batlle— no deixà passar aquesta oportunitat per a confiscar una part dels diners generats en la subhasta de les borrrasses.

Tal i com haurà advertit el lector, la notícia sobre les flassades, les borrrasses i el deute impagat no és altra cosa que una introducció més o menys il·lustrativa a un problema historiogràfic de certa magnitud. El finançament i el crèdit privat permeten d'introduir-nos fins a les experiències més quotidianes del homes i de les dones a la Baixa Edat Mitjana i, a la vegada, resseguir les transaccions comercials a gran escala. L'exemple inicial evidencia que el crèdit privat encaixa en algunes de les grans preguntes que, avui, es fa la història econòmica i social. El llibre que teniu a les mans està pensat precisament per a contribuir al coneixement de la societat baixmedieval a través del fenomen del crèdit. Forma part d'un estudi de cas plantejat amb la documentació emesa al llarg del segle XIV a les viles de l'antiga baronia de Llagostera. Aquest llibre recull una part important dels resultats obtinguts en aquesta recerca.²

.....
¹ Arxiu Històric de Girona (AHG), Fons Notarial Caldes-Llagostera (CL) 17, f. 31r-31v (1340.III.30). Instigat per un altre deutor i en aquest mateix encant públic, Carbonell també va haver de desprendre's d'una *gramassa* o gramalla blanca, que era una peça de roba llarga.

² Pot consultar-se el conjunt de la tesi doctoral de l'autor a Lluís SALES I FAVÀ, *Crèdit i morositat a la Catalunya del segle XIV. El cas de la baronia de Llagostera*, Girona, Universitat de Girona, 2019 [Tesi doctoral inèdita], a la qual oportunament es fan referències.

En primer lloc, el present estudi aporta elements de reflexió sobre la importància del crèdit per a l'estudi de les classes populars del passat. El crèdit pot ser un marcadore de crisi o de desigualtats en les comunitats, però a la vegada permet a les famílies d'endeutar-se per a la inversió o pel consum. En aquest sentit i en segon terme, el crèdit va possibilitar una revolució comercial a la Baixa Edat Mitjana, per la qual una gamma de béns i serveis especialitzats van ser posats a l'abast de cada cop més sectors socials. Retornant als sectors pagesos, l'estudi també es pregunta sobre el paper dels remences, els pagesos servils de la Catalunya nord-oriental, en el mercat financer, i sobre l'autonomia d'aquests actors en el mercat del diner i en la interacció amb les institucions jurisdiccionals. Finalment, s'aporta un exemple il·lustratiu d'espai local integrat entre l'àmbit rural i una sèrie de nuclis urbans —les viles— que funcionaven com a nodes de comunicació i intercanvi.

Tradicionalment, l'endeutament s'ha vist com un indicador de la pobresa dels estaments populars i de la pagesia que, pressionats per la manca cíclica de recursos, les males collites, les exigències senyorials o la fiscalitat d'Estat, requerien dels serveis dels seus creditors. En aquest sentit, és cert que el volum d'endeutament, i sobretot la morositat, poden esdevenir indicadors sobre la conjuntura econòmica i la desigualtat a l'interior de les comunitats.³ El fet que aquest estudi tingui com a marc de referència les dècades centrals del segle XIV proporciona per tant una mirada sobre, no tan sols els efectes de la Pesta Negra del 1348, sinó també les crisis prèvies que haurien afectat i debilitat la societat.

Amb tot, el crèdit constituïa alhora un servei de tipus financer, que avui sabem que permetia a les explotacions camperoles o als obradors menestrals de la vila invertir en major productivitat, superar sense excessius esforços conjuntures difícils, o fins i tot assolir importants nivells de consum.⁴ Així, el crèdit privat és vist també com una expressió del creixement econòmic de la societat baixmedieval.

3 Presentem exemples de literatura recent on s'ha explorat, per a diferents contextos europeus, aquesta correlació entre l'extensió del crèdit privat i la diferenciació social. No ens guia cap ànim d'exhaustivitat, sinó d'assenyalar escoles i àmbits geogràfics. Pel cas anglès, vegeu Phillipp SCHOFIELD, «Peasants and the manor court: gossip and litigation in a Suffolk village at the close of the thirteenth century», *Past and Present*, 159, 1998, pp. 3-49 i *idem*, «The social economy of the medieval village in the early fourteenth century», *Economic History Review*, 61, 1, 2008, pp. 38-63. Per l'italià, vegeu Jean-Louis GAULIN, François MENANT, «Crédit rural et endettement paysan dans l'Italie communale» a Maurice BERTHE (ed.), *Endettement paysan et crédit rural dans l'Europe médiévale et moderne. Actes des XVIIes Journées Internationales d'Histoire de l'Abbaye de Flaran de Septembre 1995*, Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail, 1998, pp. 35-67; J.L. GAULIN, «Les registres de bannis pour dettes à Bologne au XIIIe siècle: une nouvelle source pour l'histoire de l'endettement», *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age*, 109, 2, 1997, pp. 477-500; *idem*, «Affaires privées et certification publique. La documentation notariale relative au crédit à Bologne au XIIIe siècle» a F. MENANT, Odile REDON (dir.), *Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval*,

Roma, Collection de l'École Française de Rome, 343, 2004, pp. 55-95; Giampaolo CAGNIN, «Pro bono et fino amore, de iusto et vero capitali et vera sortex: documentazione notarile e credito a Treviso (secoli XIII-XIV)» a F. Menant, O. Redon (dir.), *Notaires et crédit*, pp. 98-124; F. MENANT, «Notaires et crédit à Bergame à l'époque communale» a F. Menant, O. Redon (dir.), *Notaires et crédit*, pp. 31-54. Pel context catalano-valencià, vegeu Mercè AVENTÍN, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, Columna, 1996; Pau VICIANO, «Marché du crédit et structuration de l'espace rural», *Histoire et Sociétés rurales*, 21, 4 (2001), pp. 11-38; *idem*, «Endeudarse para consumir e invertir. La función económica de las obligaciones en una villa rural valenciana (Castellón de la Plana en 1499)», *Historia Agraria*, 61, 2013, pp. 13-44.

4 Chris BRIGGS, *Credit and village society in fourteenth-century England*, Oxford, Oxford University Press, 2009. Una perspectiva similar, per a època moderna, és la de Laurence FONTAINE, «Relations de crédit et surendettement en France, XVIIIe-XVIIIe siècles» a Laurence FONTAINE, Gilles POSTEL-VINAY, Jean-Laurent ROSENTHAL, Paul SERVAIS (eds.), *Des personnes aux institutions. Réseaux et cultures du*

Si la literatura ha descrit una *revolució comercial* a la Baixa Edat Mitjana, el principal mitjà de pagament a l'abast dels estaments populars l'haurien proporcionant el finançament i el crèdit.⁵ Descartant l'antic paradigma de l'autoconsum i autoproveïment a pagès, sabem que els remences catalans participaren activament en els diferents mercats existents a la Baixa Edat Mitjana —el mercat de la terra, dels draps, de les vitualles, dels cereals— i que ho van fer precisament gràcies a la provisió de crèdit.⁶

En aquest sentit, el llibre també planteja estudis parcials sobre el paper de la pagesia del territori estudiat, vistos com protagonistes actius en el mercat financer. Al llarg dels capítols, podrà observar-se com la pagesia servil adquiria crèdit per al consum i la inversió, de manera que se supera la idea d'un grup social explotat i amb dificultats en l'adaptació autònoma al mercat. Però més enllà d'aquesta tesi, es fan d'altres propostes en relació a la pagesia, especialment sobre la seva capacitat d'innovació en les explotacions, sobre la selecció voluntària de les millors opcions comercials en cada conjuntura, i fins i tot sobre l'habilitat en la relació amb les institucions formals, com ara les corts jurisdiccionals.

Finalment, i com a teló de fons, l'estudi subscriu el paradigma que proposa analitzar les petites ciutats o viles i les seves institucions com a nodes del territori català medieval. Prenent com a referència les propostes sobre els *central places* de Rodney Hilton per a l'Anglaterra dels segles XIII-XV, són ja majoria els investigadors sobre el rerepaís que treballen a l'emparedat d'aquesta perspectiva.⁷ Segons aquesta visió, els espais urbans catalans van créixer i guanyar centralitat a partir del segle XIII amb l'habilitació de notaries, mercats setmanals, obradors d'oficis menestrals i, també, corts jurisdiccionals. Així, els habitants del *hinterland* o entorn rural de les viles començaren a desplaçar-s'hi quotidianament. D'una banda, la població pagesa hi adquiria matèries elaborades i serveis; de l'altra, introduïa al mercat els excedents agropecuaris. D'aquesta manera, infraestructures centrals com ara la cort jurisdiccional (la mediadora dels conflictes sobre el crèdit), no han de ser enteses com espais estancs que tan sols regien la vida dels habitants de la vila, sinó com infraestructures que atreïen la població de l'entorn. A més, amb la resta de corts i espais centrals habilitats arreu per les senyories, articulària la xarxa política i territorial de la Catalunya baixmedieval.

crédit du xvie au xxe siècle en Europe, Lovaina, Bruylant-Academia, 1997, pp. 206-219.

5 Robert S. LOPEZ, *The commercial revolution of the Middle Ages, 950-1350*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976; Richard H. BRITNELL, *The commercialisation of English society 1000-1500*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

6 L. SALES i FAVÀ, «Crédito y redes urbanas: el caso de Girona y las pequeñas ciudades de su entorno en el siglo XIV» a David CARVAJAL DE LA VEGA, Javier AÑÍBARRO RODRÍGUEZ, Imanol VITORES CASADO (eds.), *Redes*

sociales y económicas en el mundo bajomedieval, Valladolid, Castilla Ediciones, 2011, pp. 129-150.

7 Per la seva originalitat en integrar reflexions provinents de l'àmbit de la geografia en el debat, vegeu molt particularment Víctor FARÍAS ZURITA, *El mas i la vila: els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*, València, Publicacions de la Universitat de València (PUV), 2009. Vegeu, alhora, Rodney HILTON, «Towns in English feudal society», *Review (Fernand Braudel Center)*, 3/1, 1979, pp. 3-20 i *idem*, *English and French towns in feudal society: A comparative study*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

Amb aquestes preocupacions, el llibre es divideix en tres blocs temàtics principals: el primer es planteja com una aproximació als mecanismes formals que feien possible el crèdit durant el segle XIV; el segon introdueix estudis de cas diferents sobre tipologies creditícies i/o mercats que funcionaven a través del finançament; el tercer aborda les qüestions relatives a la morositat i fa èmfasi en el funcionament de la cort jurisdiccional i en la mediatització d'aquesta institució per part d'alguns grups socials.

Dins d'una primera secció de caràcter introductori, a continuació, es descriu la metodologia de treball utilitzada i s'introdueixen el conjunt de fonts emprades per a la recerca, centrant-nos en els registres de la cort del batlle jurisdiccional de la baronia de Llagostera. Com a institució i com a font documental, aquesta és encara prou desconeguda pels especialistes. El capítol 2 ofereix una panoràmica sobre la realitat demogràfica, social i econòmica de la baronia de Llagostera, introduint la configuració institucional i jurisdiccional de l'estat senyorial. Aquestes precisions resulten indispensables per assimilar, més endavant, com funcionaven els mecanismes de la cort del batlle.

En el primer bloc temàtic del llibre, el capítol 3, «La notaria i el crèdit privat. El cas de Caldes de Malavella», introdueix les actes localitzades en els protocols notariaus que tenen major incidència en el mercat del crèdit. Posteriorment, en el capítol 4, «La cort del batlle, la documentació generada i el crèdit privat. El cas de Caldes de Malavella», s'ha vist necessari completar la panoràmica sobre aquesta font, tot proposant la descripció no només dels instruments relatius al crèdit, sinó el conjunt de tipologies documentals que emanaven de l'activitat de la cort.

El segon bloc de l'estudi està constituït per aproximacions diferents a les tipologies de crèdit i als mercats operats a través del finançament. El capítol 5 «Les modalitats del crèdit. Una panoràmica», aproxima el lector a l'àmplia gamma de productes financers existents a mitjan segle XIV, proposant-ne una descripció en funció del marc d'assenament documental, del volum de diners i dels usos efectius en la comunitat. El capítol 6, «El consum de draps i la compravenda de cereals en un mercat integrat: Caldes de Malavella a mitjan segle XIV», analitza en aquest cas un mercat particular, el de les peces de roba ofertes gairebé en exclusiva per mercaders gironins a la població local. El capítol interpreta la relació establerta entre aquest mercat i el del cereals, que en bona part es basava en la utilització dels mecanismes de la cort del batlle amb finalitats comercials. El capítol 7, «Les comandes de bestiar a mitjan segle XIV. El cas de les Gavarres», introdueix un nou mercat específic, el dels animals, obrint el focus sobre el conjunt del massís. S'hi analitzen els mètodes comercials que, a la pràctica, funcionaven sota paràmetres molt similars (i sovint de forma simbiòtica) al mercat del crèdit. Finalment, per aquest bloc, el capítol 8, «La difusió del crèdit privat a llarg termini: els violaris i els

censals morts al nord-est català. El cas de la baronia de Llagostera, 1336-1395», explora l'arribada del crèdit censal en aquest territori, identificant-ne les principals característiques formals i els canvis progressius que van fer possible l'abaratiment del preu del diner. A més, identifica les diferents funcions d'aquests crèdits (els anomenats censals morts i violaris), emprats tant per a la inversió com per al consum.

El darrer bloc s'inicia amb una recapitulació i introducció, capítol 9, «Esquema general de funcionament de la cort jurisdiccional», sobre els mecanismes de la cort i també l'iter processal que seguien els actors en els contenciosos per deutes en aquestes instàncies. Així, el capítol 10, «Els límits i l'eficàcia de les corts jurisdiccionals en els processos civils per deutes», introdueix noves preguntes en relació a la funció d'aquestes corts, particularment sobre l'eficàcia en la sanció dels litigis i la seva utilització, de nou, amb finalitats comercials.

Index de quadres i taules

pág

Taula 1. Els registres de les corts del batlle de la baronia de Llagostera, 1328-1369 (Arxiu Històric de Girona)	30
Taula 2. Nombre de focs recomptats amb fins fiscals (fogatges) a la baronia de Llagostera (s. XIV)	46
Taula 3. Els delmes al territori de la baronia de Llagostera (segle XIV)	48
Taula 4. Oficials de la cort del batlle de Caldes de Malavella (1334-1350)	75
Taula 5. Tipologia de les actes en un llibre de protocols notariais de Caldes de Malavella: AHG, CL 24 (1342.VIII.12 a 1343.IV.21)	86
Taula 6. Un registre d'obligacions de la cort del batlle: <i>'Liber obligationum, cerimoniarum, empararum curie de Calidis'</i> . Distribució documental del volum AHG, CL 17 de Caldes de Malavella (1340.I.3 a 1341.II.28)	98
Taula 7. Tipus de crèdits contractats a Caldes de Malavella, segle XIV	116
Taula 8. Tipus de cereals prestats en els <i>mutua</i> contractats a Caldes de Malavella	120
Taula 9. Els <i>mutua</i> formulats exclusivament amb numerari	121
Taula 10. Interessos declarats en <i>mutua</i> jueus contractats a la baronia de Llagostera (1329-1370)	124
Taula 11. Els <i>mutua</i> amb garanties especials, 1342-1343 i 1346	126
Taula 12. Formes de cancel·lació dels <i>mutua</i> (1342-43, 1346, 1357 i 1364)	133
Taula 13. Penyores presentades en crèdits a Caldes de Malavella (1331-1370)	135
Taula 14. Les tipologies de comanda (1342-43, 1346, 1357 i 1364)	139
Taula 15. Les comandes formulades exclusivament amb numerari	141
Taula 16. Les comandes comercials a Caldes de Malavella (1342-1349)	142
Taula 17. Els drapers i les seves vendes a Caldes de Malavella (1339-1348 i 1362-1366)	160
Taula 18. Cancel·lacions en deutoris per draps	161
Taula 19. Violaris en espècies i draperia: els negocis dels Tortosa de Queixàs a Caldes de Malavella	162
Taula 20. Denúncies dirigides per la societat comercial Tortosa de Queixàs contra la seva clientela a Caldes de Malavella	166
Taula 21. Tipus documentals relacionats amb el mercat de bestiar a les notaries de les Gavarres (c. 1330-1370)	177
Taula 22. Formes de descriure les comandes de bestiar (selecció documental)	181
Taula 23. Violaris en els períodes amb doble seriació (Caldes de Malavella)	224
Taula 24. Tipus de pensions en el crèdit censal. Caldes de Malavella 1336-1395	235
Taula 25. Tipus de preus en el crèdit censal. Caldes de Malavella 1336-1395	247
Taula 26. Preus del forment a Caldes de Malavella (1334-1368)	259
Taula 27. Compravendes de rendes censals per dia de la setmana (1336-1395)	264
Taula 28. Compravendes de rendes censals segons el mes del contracte (1336-1395)	265
Taula 29. Compravendes de violaris en espècies segons el mes (1336-1395)	266
Taula 30. Terminis de llució de censals morts i violaris a Caldes de Malavella (1339-1395)	271
Taula 31. Violaris venuts per homes de Lloret. Notaria de Caldes (1339-1348)	279
Taula 32. Usos de les rendes censals contractades a Caldes de Malavella (1341-1350)	291
Taula 33. Crèdit censal contractat a Caldes de Malavella, segons els venedors (1336-1395)	294
Taula 34. Venedors de pensions censals a Caldes de Malavella. Evolució temporal (1336-1395)	296
Taula 35. Venedors de pensions censals més actius a Caldes de Malavella (1336-1395)	300
Taula 36. Crèdit censal contractat a Caldes de Malavella, segons els compradors (1336-1395)	303
Taula 37. Compradors de pensions censals a Caldes de Malavella. Evolució temporal (1336-1395)	305
Taula 38. Compradors de pensions censals més actius a Caldes de Malavella (1336-1395)	309
Taula 39. Llocs de residència de denunciants i denunciats en clams activats a la cort de Caldes de Malavella	327

Índex de mapes**pág**

Mapa 1. El context polític a la baronia de Llagostera al segle XIV	51
Mapa 2. Infraestructures públiques a la baronia de Llagostera al segle XIV	54

Índex de gràfics**pág**

Gràfic 1. L'activitat de la draperia a Caldes de Malavella, 1339-1369	158
Gràfic 2. El volum dels deutes per compravendes de draps, Caldes de Malavella, 1339-1369	158
Gràfic 3. L'estacionalitat dels deutors per compravendes de draps a Caldes de Malavella (1339-1369)	163
Gràfic 4. Incorporacions de numerari en les comandes de bestiar. Notaries de les Gavarres, c. 1330-1370	183
Gràfic 5. Usos econòmics de les comandes de bestiar	211
Gràfic 6. Pensions de les rendes censals de Caldes (1336-1395)	231
Gràfic 7. Interès promig del mercat de crèdit censal a Caldes de Malavella, 1336-1395	249
Gràfic 8. Tipus de pensions en el mercat del crèdit censal. Caldes de Malavella, 1336-1395	256
Gràfic 9. Compravendes de violaris i de censals morts a Caldes de Malavella, 1336-1395 (dades interpolades)	268
Gràfic 10. Compravendes d'immobles a Caldes de Malavella (1350-1369)	269
Gràfic 11. Procediments en un contenciós per deutes a la cort jurisdiccional de Caldes de Malavella, segle XIV	323
Gràfic 12. Nombre de procediments activats a la cort de Caldes de Malavella (1342-1343 i 1346)	336
Gràfic 13. Nombre de clams activats a la cort de Caldes de Malavella, per mesos de l'any (V-1334 a XII-1336)	337

Apèndix documental**pág**

doc. 1. Nomenament d'oficial	354
doc. 2. Definició de deutes	355
doc. 3. Transportació d'un deute	356
doc. 4. Obligació d'actuar en el marc d'un procediment judicial	357
doc. 5. Indemnitat	357
doc. 6. Compromís de seguir una resolució arbitral	358
doc. 7. Seguretat	358
doc. 8. Clam	359
doc. 9. Empara	360
doc. 10. Ferma de dret	360
doc. 11. Encant públic	361
doc. 12. Imposició de pena	361
doc. 13. Ordre judicial de pagament	362
doc. 14. Manlleuta	363
doc. 15. Fiança	363
doc. 16. Guiatge	364
doc. 17. Crida pública	365
doc. 18. Lletre de batllia	366
doc. 19. Obligació per <i>mutuum</i>	367
doc. 20. Debitori per <i>mutuum</i>	367

Apèndix documental
pág

doc. 21. Empenyorament de terra	368
doc. 22. Obligació de pagament d'una comanda	369
doc. 23. Comanda dipòsit	369
doc. 24. Comanda comercial	370
doc. 25. Debitori per compravenda de draps	370
doc. 26. Obligació per compravenda de cereals	371
doc. 27. Obligació per una venda a la bestreta de cereals	371
doc. 28. Debitori per un dot	372
doc. 29. Comanda de bestiar	373
doc. 30. Comanda de bestiar	374
doc. 31. Comanda de bestiar	374
doc. 32. Comanda de bestiar	375
doc. 33. Comanda de bestiar	376
doc. 34. Comanda de bestiar	377
doc. 35. Comanda de bestiar	377
doc. 36. Comanda de bestiar	378
doc. 37. Comanda de bestiar	379
doc. 38. Comanda de bestiar	380
doc. 39. Carta de gràcia	381

Abreviatures

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
ADM	Arxiu Ducal de Medinaceli
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHM/AHS	Arxiu Històric de Sabadell (Arxiu Municipal Històric)
AMGi	Arxiu Municipal de Girona
AMLLM	Arxiu Municipal de Lloret de Mar
ARXPC	Arxiu Parroquial de Cassà de la Selva
AVL	Acadèmia Valenciana de la Llengua
CSIC	Consejo Superior de Investigaciones Científicas
CL	Fons notarial de Caldes-Llagostera (a l'AHG)
Co	Fons notarial de Corçà (a l'AHG)
Cs	Fons notarial de Cassà de la Selva (a l'AHG)
d.	diners
doc.	document
f.s.	foli solt
Gi	Fons notarial de Girona (a l'AHG)

Abreviatures

l.	lliures
Mo	Fons notarial de Monells (a l'AHG)
PUV	Publicacions de la Universitat de València
s.	sous
s.d.	sense datar
s.f.	sense foliació
SFe	Fonts notarial de Sant Feliu de Guíxols (a l'AHG)
s.i.	sense identificar
s.n.	sense numeració (quaderns, folis solts)